

הסיפור „קשרי קשרים” ומשמעותו

מאת יואב אלשטיין

אם עלילתו של ספור „האבות והבנים” לשיי עגנון מתנהלת מתוך התפתחות טבעית ויש לה ציר מרכזי במישור החשוף של היצירה (מערכת מקרים), נדמה שעלילת הספור „קשרי קשרים” מאורגנת בדרך שרירותית.

מהתבוננות באירועים שב„קשרי קשרים” מתברר שענין לנו במערכת סמלים המעוצבת בתוך ממד חלומי, על-זמני, שלגבי חוליותיה אין קיים עקרונות הכלל של מוקדם ומאוחר. לפי כללי הסדר האסוציאטיבי ניתן היה להקדים את המאוחר ולאחר את המוקדם. בה מביתה שיש כאן סדר הריהו פרי מגבלותיה התחביריות של ה לשון בלבד, שהיא עורכת כרונוולוגית את מלותיה, משפטיה, וקטעיה. לפיכך, מעיקרא ראיות האנקדוטות בספור „קשרי-קשרים” להידרש רק למשמעותן ולא לסידורן. ברם, מטבע הלשון והיצירה הספרותית לא ייתכן להפריד את משמעות עות הדברים מן המשמעות של סדר היערכותם המסויים ועל כן נתבעים אנו להקדיש תשומת לב מלאה לסדר הופעתם של האירועים ב„קשרי קשרים”. אנו ניצבים איפוא בפני דבר והיפוכו.

עלילת הסיפור

בספור „קשרי קשרים” (א) אנו שומעים שהמספר עומד לצאת לכי-גוס האומנים הנערך, כמסתבר, ב-ירושלים. הוא נושא עימו צרור של ספרים וכלי שינה מפני שהכינסו עתיד להסתחים מאוחר בזמן שאין עוד תחבורה בעיר. בבואו לכינסו אין המספר זוכה לתשומת לב כל שהיא אפילו את ידידו אייבשיץ, שדמותו מגוחכת והתאמצותו להקי-שיב ל„חידושי הדור” גיכרת על פניו רואה הוא מרחוק ואינו יכול לפגשו. הדוחק כה רב שאין איש משיג את רעהו. המספר נושט את בית הכינסו ויוצא לאחת הגבעות שבעיר, על שמנגד לשכונת „שערי חסד”. זו הגבעה יורדים ומשתפלים עננים ואף נוגעים בקרקע ובין-ה-עננים יושב שמואל עמדין בתוך חבורה. הוא „שף בטועני האומנות הידועה” ו„דן בדבר שאין לו דור-שים” ומגלה סתומותיו כגלויות. תו-כן דבריו של עמדין לא נמסר לנו. אחר זמן פורש עמדין עם חבורתו אף המספר פורש ובא לו לבית ה-כריכה. קודם בואו לבית הכינסו הפקיד את כליו בבית כריכת הספ-רים ועתה חזר לקבלם. הובהר לו שמטללים הרבה משלו שמורים בבית הכריכה זה ימים שבועות ו-חדשים. עתה, שמחר עתידים לצבוע את הבית, עליו לארוו את כל מטל-טליו ולהוציאם, פן יאבדו או יתלכ-לכו. המספר בא בסינה כלפי עצמו על שעליו להיטלטל עתה עם כבור-דה גדולה כזו. עתה הוא קושר את כל ספריו ומטלטליו בחבל העשוי ממישחות קצרות שחיברן זו בזו עד

הפתרון לפראדיכס הזכר נערך ב-ספור „האבות והבנים”. כבר אמרנו („הצופה”, א' אדר) שהצבת שני הספורים זה לעומת זה מלמדת על העובדה שתבנית אחת שוררת ב-שניהם. ניתן איפוא לראות בשני הספורים הוויה אחת בעלת עיצוב כפול. הספור האחד הוא החזית ה-חשופה שלה וחייה מתרחשים במי-שור העליון (אף כי גם לה עצמה יש שכבה חיצונית ושכבה פנימית, כפי שנתברר בחלק א') ואילו הספור השני הוא עיצוב פנימי החי חיי מעמקים. אף ניתן לנסח זאת אחרת ולומר, „האבות והבנים” הוא צד המודע שבהוויה אחדותית זו „קשרי קשרים” הוא צד התת-מודע. דווקא תפיסה זו היא המסבירה את העובדה שתבנית אחת לשני הספורים ואף

(א) כל ספוריו של שיי עגנון, סמוך ונראה, ספר המעשים, שוקן, תש"ד, עמ' 186-190.
(ב) ב. קורצווייל, מסות על ספורי שיי עגנון, שוקן, תשכ"ו.
(ג) שם, עמ' 140.
(ד) תאור עמדין בעננים הוא ואר-יאציה של נושא ההתעופפות שב-„עידו ועינים”.

שהחבל כולו ניכר בקשרי-קשרי. שחבילתו הגדולה עמוסה על כתפו הוא יוצא לדרך ודומה עליו שהיא בולעת את כל ישותו וצילה מתראה כשד מבעית. באמצע הדרך נתפרקה החבילה והוא נותר כשחבל-קשרי-הקשרים לבד על כתפו וכל החבילות פזורות ארצה. מסביבו אין איש ש-יעזור לו. בינתיים התחילו יורדים גשמים. הספור מסתיים בהלך נפש סתמי ובמראה עיניים מקרי: הוא מבחין בשני אנשים הרצים בגשם, שלפחות אחד מהם, אם לא שניהם יחד, הוא ממכריו שהזכרו לעיל. יוסף אייבשיץ ושמואל עמדין.

בקוויה הכלליים נתפרשה עלילה זו על ידי ברוך קורצווייל (ב) ברם, גם לאחר דבריו עדיין ניצבים אנו בפני כמה תמיהות: 1. ישיבתו של עמדין בין עננים — מה פיסרה?

2. אנקדוטת הגשמים היורדים, מה תרומתה לספור? 3. מה פשר שני האנשים הרצים בגשם, אייבשיץ ו-עמדין?

תמיהות אלו וכיוצא באלו, שלא הוסבה להם תשומת לב מספקת, הן שמצביעות על הצורך לשוב ולהפוך פעם נוספת בגופם של דברים.

הקונצפציה הבסיסית: ליכוד מול התפוררות

הקונצפציה הבסיסית של הספור בנויה על צמד ניגודים, ליכוד ו-התפוררות. בחינת פונקט וקונטרא-פונקט העוברים בגלים-גלים ומב-ריחים את הספור כולו. כבר בפתח-חה הספור נגלית ראשיתו של המהלך הדיאלקטי הנרקם לפי שני קטבים אלה: „טוב היה אילו שמתי חפצי בילקוט” (186) מצד אחד ומאידך אין המספר נוהג כפי שטוב היה אלא אורו את חפציו אריות ארעי.

קוטב הליכוד עצמו נרמז באופנים שונים: ליכוד על נוסח „בית כינסו” שהוא מחוזה של אייבשיץ וליכוד אחר על נוסח „בית כריכה” שהוא מחוזה של עמדין המספר ובמקביל ליכוד על נוסח ישיבה „בחבורה” המצוי אצל עמדין חבריו.

מבחינת קו הרצף הספורי חותך נושא הליכוד את הספור לשניים; ליכוד מטלטליו של המספר מתקיים

בגירה הקדמית — אמצעים של דר-ספור לעומת התלכדותם של המכרים, אייבשיץ ועמדין, בגיורה הסופית שלו. במשמעות ענין זה עוד נשוב להורות.

לעומת האופנים השונים של הלי-כוד מופיעים אופנים שונים של הת-פוררות במישורים שונים של היצי-רה. במישור האישי מסופר לנו ש-המספר עזב את ביתו והוא מתכוונן ללון בעיר. חשיבותה של נקודה זו מובהרת עם שמשוים ספור זה ל-

ספורים אחרים של עגנון שגם הם מתרחשים בזמן שהמספר נעתק מבי-חו בודד בלי אשתו וילדיו, (עיינ „הנרות”, „פת שלמה”, „עידו ועי-נם”, ועוד). כבר עמדתי על כך בגי-תוח הספור „הנרות” שאינטרנגום זמני זה תואם את האופי החלומי העל-זמני של כמה מספרי עגנון

(וביחוד ספורי ספר המעשים), אופי המציג את הארגון והסדר של הספור כבעיה שהפתרון הספורתי השיגרתו אינו מספיק עבורה. יש באינטרנגום הזמני כדי חריצת המסגרת החיצונית המקובלת ופלישה אל עולם המעמ-קים של המספר.

במישור הדמויות באה ההתפוררות לידי ביטוי על ידי פיצולו של האני המספר לשתי דמויות, דבר שנעמוד עליו בהקדם. ואילו במישור המשמ-עותי מסמנות החבילות המתפרקות את מומנט הקונטראפונקט. תמונת החבילות והחבלים היא התמונה ה-מרכזית בספור ותוקדש לה תשומת לב מיוחדת בדיון שלהלן.

הדמויות: התפצלותן של דמות-תשתית

בתאור דמויות יוסף אייבשיץ ו-שמואל עמדין אני יוצא מן ההנחה שהעלה קורצווייל (ג), שיש כאן דמות-תשתית אחת, המספר, המתפצ-לת לשתיים. השמות יוסף ושמואל יש בהם מעין עדות חותכת לכוונתו זו של הסופר.

תפקידו יהיה לנתח את הדמויות

בחינה המסופרים דווקא, פתוח 26-מה להבין את הקונפליקט הפנימי של המספר. קונפליקט זה, תרומתו רבה להבנת מוטיב ההתפוררות. ב-רקעו האחורי של הקונפליקט האישי מצוי דגם הקונפליקט ההסטורי שבין ר' יונתן אייבשיץ ור' יעקב עמדין, בעלי המחלוקת הידועה; שהרי משני אישים אלה, לא פחות משמואל-יוסף עגנון עצמו, קיבלו הדמויות הגידו-נות את שמותיהן.

קונפליקט זה מהווה סימן ראשון בספור להתפוררות האני המתוארת מאוחר יותר באמצעות החבילות. כדי לעקוב אחרי מהותו של הקונפליקט יש לברר את משמעות קטביו, הינו, את משמעות הדמויות אייבשיץ ו-עמדין. אף יתברר שהמקומות השור-נים שבהם מופיעים השניים, יש בהם כדי משמעות סמלית שביחורה תורם להבנה מלאה יותר של ה-ספור.

אישיותו של אייבשיץ עומדת בסי-מן של ניגוד בולט לאישיותו של עמדין: „משערטטלו עיני מן הער-פל ראיתי את יוסף אייבשיץ... והו-איל שהוא קטן ממני בקומה, דומה הייתי עלי כאילו אני סוכך עלי... אזניו אדומות היו מרוב התאמצות להאזין ולהקשיב... ואל תתמה, שבי-אחתה שעה הרצה זקן האומנים על כל מה שנתחדש בדרך, ואייבשיץ הרי ביקש לעמוד על טעמם של חר-דשי הידור” (186) (ההדגשות שלי). קטע זה ספוג נימה לגלגנית-קומית כלפי אייבשיץ שיסודה בתאור ה-עקמני: אדם קטן קומה שסימני ה-גודל היחידים הבולטים בו הם אזניו האדומות שכך הן מרוב מאמץ ל-ש-מע את חידושי הדור. ההערה על ערפל-הסיגריות שבעדו צצה ועולה דמותו זה של אייבשיץ, היא מומנט מסייע לתאור הקומי. זה מחד. ומא-ידך יש בערפל זה מעין פונקט המח-ריף ניגודו לקונטראפונקט של ה-עננים שמתוכם מתגלה עמדין על הגבעה.

שתי נקודות נוספות

הקטע מגלה שתי נקודות נוספות: 1. המספר „סוכך” על אייבשיץ, מש-מע, הוא מכיל אותו בקרב. הרי זה אישור נוסף לעובדת התפצלות ה-דמות שהזכרתי לעיל. 2. אייבשיץ מייצג את המגמה לחדשנות (מו-דרניזם), שהוא צד אחד של נפש המספר, למישור האישי. הנטיה ל-מודרניות מהווה איפוא אחד הקטבים של הקונפליקט. מהו איפוא הקוטב הנגדי בשדה-יחסים זה המסתמן ודאי באישיותו של עמדין?

המעבר מבית הכינסו לתאור חבו-רתו של עמדין אוצר בתוכו שינוי קטבי בהתייחסות; אנו עומדים על כך כבר מן השורות הראשונות של התאור: „לקחתי עצמי כלפי ששי-חד וירדתי לתוך הבקעה שמאחורי הבתים ומשם עליתי לנבקה שחי-לשת על הבקעה” (ההדגשות שלי). הסופר משתמש כאן בטעלים ובשמות בעלי גוון סמלי לציון ההבדל בין שתי הדמויות סמיכות השימוש של הביסויים „שערי חסד” ו„עליתי ל-גבעה החולשת על הבקעה” לתאור מקום ישיבתו של עמדין מלמדת על הערכה עולה שרוחש המספר לדמות זו.

בהמשך הספור מתאר המספר את עמדין כמי שיושב על גבעה מכוסה ענני-שמים. סממניו של תאור זה אומרים דורשני. תאור העננים (ד), עומדים למטה מן הרקיע כשהם נוטים על האילנות הנמוכים שבגב-עה... ועשו עצמם כמין פרחי (ההדגשת שלי), מזכיר את הענן שבמשכן. אולם הסופר אינו מסתפק בזה וממשיך לסוות את תאורו מתוך היוקקות לתמונת-רקע זוהריות: „ב-תוך הסוכה ישיבה חפורה של בני

הספור: "קשרי שרים" ומשמעותו

(סוף מעמוד 4)

אדם וביניהם שמואל עמדין... אותה שעה היה יושב ודן בדבר שעריין אין לו דורשין אבל יחידים התחילו מרגישים בו. כיון שראני בירך אותי ועשה לי מקום על ידו וחזר ודיבר וגילה פתומות כמפורשות" (187) (ההדגשות שלי). הביטויים, "חבורה של בני אדם", "יושב ודן", "דבר שאין לו דורשים", "יחידים", "סתו-מות", הם ביטויים מתורת הח"ן, בגילוייה הראשונים שבתלמוד וה-מאחרים יותר שבזוהר מתוך שי-נויי ההוראה המקורית של הביטויים וארגונם לסדר תחבירי חדש רותם אותם הסופר לרצף הספורי המילגווי מחד, ומאידך משאיר לנו פתח לדרוש אותם לצד מלבר כאסוציאציות המע-לות זכרי מקורות. אישיותו המיס-טית של רשב"י מסתרת מאחורי התאור ומעצבת את הקוטב העמדיני כנגד הקוטב האיבישיצי: הנשגב מול הקומי, העבר ההסטורי מול מגמות החדשנות. בזאת מובהר אופי הקונפליקט שבנפש המספר ה).

אף המקומות שבהם שוהים אייבי-שיץ ועמדין, בית הכינוס ובית הי-כריכה, יש בהם כדי להסביר את אישיות מבקריהם. בית כריכת הספ-רים יש בו מומנט של פנימיות, שקט, יציבות וקביעות, דהיינו, מומנט-היבשה שבספור, "האבות והבנים". ולעומתו בית הכינוס, למרות השם, יש בו מומנט של התפוררות: הי-צוניות, המולה, תנועה מתמדת ו-עירעור — מקום המוני של דוחקים ונדחקים. הרי זו תקבולת למומנט הים (האווניה, המיסלטלים, הגלים) שבספור, "האבות והבנים". אבל בי-גבול מן הסיטואציה ב, "האבות וה-בנים", בו אזור הים הוא האזור הבלעדי של הערעור, כאן התחילה התפרקות הקשרים דווקא בבית הי-כריכה, באזור היציב, כאילו בא-הסופר ללמדנו שהמשבריות דהשתא החלה פוקדת את הבית מתוכו סני-מה.

ניתוח הדמויות ומקומותיהן מביא לסיכום הנוכחי: אייבשיץ מסמל את התפיסה השטחית של העולם (חידו-שי הדור הם עכשוויים, נטולי ממד עומק הסטורי) המזוהה עם המודר-נית, ואילו עמדין מסמל את התפיסה השרשית (חתירה לעומק ההסטורי וחשיפת סתומותיו) המזוהה עם הי-מסורתית.

המספר שמואל-יוסף מקפל בתוכו את שתי התפיסות כאחת וקונפליקט העבר מול ההווה מביא לעיצוב מפו-צל של הדמות. נדמה שזה פישרה של התפוררות ה, "אני" המתוארת בהמשך הספור בתמונת החבילות.

ה) הביטוי "סתומות" ראוי לתשו-מת לב יתירה; מקורו ב, "חכמה סתי-מאה", שבקבלה. יסוד זה מייצג את הקוטב המטאפיסי-דתי של המציאות כנגד הקוטב הסקולארי-מודרני של "איושי טארי".